

JINOYAT HUQUQIDA: TAMOM BO'LMAGAN JINOYATLAR TUSHUNCHASI VA TURLARI

Toshkent viloyati yuridik texnikumi talabasi

Yuldashbayeva Saidaxon Shavkat qizi

Annotatsiya: *Jinoyat huquqida tamom bo'lmagan jinoyatlar tushunchasi va ularning turlari huquqiy nazariyada muhim o'rin egallaydi, chunki bu institut jinoyat sodir etish jarayonining dastlabki bosqichlarini tartibga soladi. Tamom bo'lmagan jinoyat deganda, shaxsning jinoyat sodir etishga qaratilgan harakatlari turli sabablarga ko'ra oxiriga yetmay qolgan holatlar tushuniladi. Ushbu turdagi jinoyatlar odatda ikki asosiy ko'rinishga bo'linadi: jinoyatga tayyorgarlik ko'rish va jinoyatga suiqasd qilish. Jinoyatga tayyorgarlik bosqichida shaxs jinoyat sodir etish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi, biroq bevosita jinoyatni amalga oshirishga o'tmaydi. Jinoyatga suiqasd qilishda esa shaxs jinoyatni amalga oshirishni boshlaydi, ammo u o'ziga bog'liq bo'lmagan sabablarga ko'ra yakuniga yetkaza olmaydi. Mazkur institut jinoyatning ijtimoiy xavflilik darajasini baholash, aybni aniqlash hamda adolatli jazo tayinlashda muhim ahamiyat kasb etadi.*

Kalit so'zlar: *tamom bo'lmagan jinoyat, jinoyat bosqichlari, jinoyatga tayyorgarlik, jinoyatga suiqasd, tugallangan jinoyat, tugallanmagan jinoyat, ixtiyoriy qaytish, jinoyatdan voz kechish, jinoyat tarkibi, ijtimoiy xavflilik, jinoiy javobgarlik, jinoyat huquqi, qasd, huquqiy baholash*

KIRISH

Tamom bo'lmagan jinoyatlarning ijtimoiy xavflilik xususiyati yuqori bo'lganligi sababli O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida jinoiy javobgarlik belgilangan.

Har qanday xatti-xarakat sodir qilish shaxsning ongida shakllanadi va jinoyat sodir etish bosqichlari orqali nomoyon bo'ladi. Shaxsning ongida yuzaga kegan jinoiy qasd qoid tariqasida muayyan vaqt oralig'ida izchillikda sodir etilib, bir-biriga bog'liq bo'lgan bosqichlardan iborat boladi. Ayrim hollarda esa shaxsning jinoiy qasdi o'ziga bog'liq bo'lmagan holatlarga ko'ra oxirigacha yetkazilmasligi mumkin. Bunday vaziyatda ham qilmish yuridik jihatdan to'g'ri baholanishi va jinoiy javobgarlik masalasi jinoyat qaysi bosqichda yakunlangandan kelib chiqib hal etilishi lozim. Aynan shuning uchun ham jinoyat sodir etish bosqichlari jinoyatning boshlanishidan oxirigacha bo'lgan jinoyatning rivojlanish bosqichlari bosqichlari hisoblanadi. Jinoyat sodir etishning bosqichlari- deb jinoyat qonuni bilan qo'riqlanadigan obyektlarga zarar yetkazish yoki zarar yetkazishning real xavfini kelitirib chiqaruvchi qilmishni sodir etishning muayyan ketma-ketligi, davri hisoblanadi. Jinoyat sodir etishning belgisi :

- Jinoyat qonuni bilan qo'riqlanadigan obyektga zarar yetkazish, yoki zarar yetkazishni real xavfini tug'diruvchi ketma-ketliklar tushuniladi;

Jinoyat sodir etishni bosqichlari quyidagicha:

1. Jinoiy qasdni shakllanishi;
2. Jinoiy tayyorgarli ko'rish;

3. Jinoiy suiqasdni shakillanishi;

4. Tamom bo'lmagan jinoyat;

Tamom bo'lmagan jinoyat deb - jinoyat sodir etuvchining jinoiy oqibatni ketirib chiqarish uchun o'ziga bog'liq bo'lgan barcha harakatlarni qilishi biroq unga bog'liq bo'lmagan sabablarga ko'ra yoki jinoyat qilishdan ixtiyoriy ravishda qaytish tufayli oxiriga yetkazilmay qolgan jinoyat hisoblanadi. Jinoyat kodeksi 6-Bobi (25-modaasi).

Tamom bo'magan jinoyatga xos belgilar:

- Obyektga real xavf tug'diradi;
- Qonunga xilof harakat;
- Qasddan sodir etiladi;

Ixtiyoriy qaytish (jinoyatdan voz kechish) tushunchasi va huquqiy ahamiyati

Ixtiyoriy qaytish — bu shaxsning jinoyat sodir etish niyatida boshlangan harakatlarini o'z xohishi va irodasi bilan oxiriga yetkazmasdan to'xtatishidir. Bunda shaxs jinoyatni amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'la turib, ongli ravishda undan voz kechadi.

Ixtiyoriy qaytishning asosiy belgilariga quyidagilar kiradi:

- shaxsda jinoyatni oxiriga yetkazish imkoniyati mavjud bo'lishi;
- harakatning o'z ixtiyori bilan to'xtatilishi;
- tashqi majburiy sabablar (masalan, qo'lga tushish xavfi, qarshilik) ta'siri bo'lmasligi.

Yuridik

ma'noda:

Agar shaxs jinoyatni ixtiyoriy ravishda oxiriga yetkazishdan voz kechsa, u jinoyat sodir etganlik uchun javobgarlikdan ozod qilinadi. Biroq, agar u amalga oshirgan harakatlar tarkibida boshqa mustaqil jinoyat mavjud bo'lsa, o'sha qilmish uchun javobgarlik saqlanib qoladi.

Misollar bilan bog'lasak:

1. Shaxs o'g'irlik qilish maqsadida uyga kiradi, lekin hech qanday to'siq bo'lmasa ham, pushaymon bo'lib hech narsa olmay chiqib ketadi — bu ixtiyoriy qaytish hisoblanadi va u o'g'irlik uchun javobgarlikka tortilmaydi.

2. Shaxs birovni zaharlamoqchi bo'lib ovqatga zahar qo'shadi, ammo keyin fikridan qaytib, jabrlanuvchini ogohlantiradi va natijani oldini oladi — bu ham ixtiyoriy qaytishdir.

3. Agar shaxs jinoyatni to'xtatishga majbur bo'lsa (masalan, kimdir kelib qolsa yoki qo'lga tushishdan qo'rqib qochsa), bu ixtiyoriy qaytish hisoblanmaydi.

Jinoyatning tugallangan va tugallanmagan holatlari: taqqoslash

Jinoyat huquqida qilmishning qaysi bosqichda ekanligini aniqlash muhim ahamiyatga ega. Shu nuqtai nazardan jinoyatlar tugallangan va tugallanmagan turlarga ajratiladi.

Jinoyatning tugallanganligi yuridik ma'noda:

Jinoyat tugallangan deb hisoblanadi, agar shaxs tomonidan jinoyat tarkibining barcha zarur belgilarini o'z ichiga olgan qilmish to'liq amalga oshirilgan bo'lsa. Ya'ni qonunda nazarda tutilgan oqibat yuzaga kelgan yoki harakat to'liq bajarilgan bo'ladi.

Misollar bilan bog'lasak:

- Shaxs birovning mulkini yashirin ravishda olib chiqib ketdi — o'g'irlik jinoyati tugallangan hisoblanadi.

- Shaxs jabrlanuvchiga tan jarohati yetkazib, natijada qonunda ko'rsatilgan zarar yuzaga keldi — jinoyat tugallangan.

Jinoyatning tugallanmaganligi

Jinoyat tugallanmagan deb topiladi, agar shaxs jinoyat sodir etishga kirishgan bo'lsa-da, u o'ziga bog'liq bo'lmagan sabablarga ko'ra oxiriga yetkazilmagan bo'lsa. Bu holatga tayyorgarlik va suiqasd bosqichlari kiradi.

Misol bilan bog'lasak:

- Shaxs o'g'irlik qilish uchun eshikni sindiradi, lekin ichkariga kira olmaydi — bu tugallanmagan jinoyat (suiqasd).

- Shaxs birovni urmoqchi bo'lib zarba beradi, lekin jiddiy zarar yetmaydi yoki to'xtatiladi — jinoyat tugallanmagan hisoblanadi.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, tamom bo'lmagan jinoyatlar instituti jinoyat huquqida alohida ahamiyatga ega bo'lib, shaxsning jinoyat sodir etish jarayonidagi harakatlarini to'g'ri baholashga xizmat qiladi. Jinoyatning tugallangan va tugallanmagan shakllarini farqlash orqali qilmishning ijtimoiy xavflilik darajasi aniqlanadi hamda unga mos ravishda adolatli jazo tayinlanadi.

Tamom bo'lmagan jinoyatlar bo'yicha jadval

Turi	Ta'rif	Asosiy belgisi	Misol
Jinoyatga tayyorgarlik	Jinoyat sodir etish uchun zarur shart-sharoitlarni oldindan yaratish bosqichi	Bevosita jinoyatni amalga oshirish hali boshlanmagan	O'g'irlik qilish uchun asbob-uskunalar tayyorlash
Jinoyatga suiqasd	Jinoyatni amalga oshirish boshlanib, lekin oxiriga yetkazilmagan holat	Harakat boshlangan, ammo natija yuzaga kelmagan	Uyga kirib o'g'irlik qilmoqchi bo'lib, qo'lga tushib qolish
Tugallangan suiqasd	Jinoyatni oxiriga yetkazish uchun barcha harakatlar bajarilgan, ammo natija yuz bermagan	Natija shaxsga bog'liq bo'lmagan sabablar tufayli yuz bermaydi	Zaharlashga urinish, lekin jabrlanuvchi tirik qoladi
Tugallanmagan suiqasd	Jinoyatni amalga oshirish to'liq yakunlanmasdan to'xtatilgan holat	Harakat oxirigacha yetkazilmagan	Zarba bermoqchi bo'lib, lekin boshqalar tomonidan to'xtatiladi
Ixtiyoriy qaytish	Shaxs o'z irodasi bilan jinoyatni davom ettirishdan voz kechadi	Imkoniyat bo'lsa ham ongli ravishda harakatni to'xtatish	Uyga kirib, hech kim to'sqinlik qilmasa ham o'g'irlik qilmay chiqib ketish

Shuningdek, ixtiyoriy qaytish instituti shaxsni jinoyat sodir etishdan tiyilishga undovchi muhim huquqiy mexanizm hisoblanadi. Chunki shaxs o'z xohishi bilan jinoyatdan voz kechgan taqdirda, u og'ir huquqiy oqibatlardan qutulishi mumkin. Bu esa jamiyatda jinoyatlarning oldini olishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, jinoyat sodir etish bosqichlarini, xususan, tamom bo'lmagan jinoyatlar, ularning turlari va ixtiyoriy qaytish masalalarini chuqur o'rganish jinoyat huquqining nazariy va amaliy jihatdan to'g'ri qo'llanilishida muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi.
- 2.M. Usmonaliyev,P.Bakunov. Jinoyat huquqi(Umumiy qism).Darslik.-T.: Yangi asr avlodi,2010.-662 b.
- 3.X.R.Occhilov, E.O.Turgunboyev.Jinoyat huquqi.O'quv -uslubiy qo'llanma.
4. Ochilov X.R Jinoyat huquqi umumiy qism. O'quv qo'llanma 108-bet